

Jolanda Lazar

Quo vadis, slovenska šola?

POVZETEK

Splošno sprejeto prepričanje je, da je s slovenskim šolstvom nekaj zelo narobe. V postmodernističnem času ni ničesar stalnega in politika izobraževanja se je omejila le na uvajanje sprememb brez ustrezne spremljajoče evalvacije, kaj šele refleksije, kar je predpogoj za trajnostno spremembo.

Tako uvajamo nove, drugje preverjene pristope in metode – vseživljenjsko učenje, personalizirana vzgoja in izobraževanje, učenje učenja, razvijanje bralno učnih strategij – in s tem sodobni šoli odvzemamo izobraževalno vlogo in jo peljemo v svet terapije, vedenjskega nadzora in socialnega inženiringa. Pri tem pa je prezrto dejstvo, da s tem le prikrivamo degradirano avtoriteto odraslih. Furedi govori o »socializaciji v obratni smeri«.

Kako priti iz te zavožene situacije?

Ključne besede: smisel vzgoje in izobraževanja; degradacija avtoritete odraslih; zavrgljiva pedagogika; reševanje.

Uvod

Od osamosvojitve Slovenije naprej smo v slovenskem javnem šolstvu priča neprestanemu reformiranju in spreminjanju institucionalnega vzgojno-izobraževalnega sistema – po principu: edina stalnica je sprememba. Kakšni so razlogi za to? Kakšno vlogo ima formalno vzgojno-izobraževalno delo v sedanjem, neoliberalističnem času?

Neoliberalistična ideologija izobraževanja

Kakšno vlogo dodeljuje neoliberalistična ideologija izobraževanju?

Neoliberalizem se najprej in predvsem nanaša na ekonomski model samoregulativnega globalnega trga in predstavlja lažno idealno podobo sveta, ki ga urejata prosti trg in potrošništvo. Posledično prihaja do vedno večje integracije nacionalnih gospodarstev.

Ta »novi red« je posledica hitrega gospodarskega in tehnološkega razvoja po drugi svetovni vojni (tudi s pomočjo Amerike), ki je istočasno obdobje velikih tehnoloških inovacij. Povpraševanje po tehnološko kompleksnejših izdelkih je naraščalo – proizvodnja le-teh pa je zahtevala (visoko) kvalificirano, torej bolje plačano delovno silo. To pa bi posledično pomenilo zmanjšanje dobička lastnikov tovarn. Zato so kapitalisti začeli proizvodnje seliti v slabše razvite države (tudi znotraj EU), kjer je še danes cena delovne sile bistveno nižja zaradi nižjih standardov in tako se dobiček kljub vsemu povečuje.

Prehod iz profesionalizirane proizvodnje v diverzificirano in mobilno proizvodnjo označuje prehod iz fordizma v postfordizem¹, ki nastopi sočasno z neoliberalizmom. Skupaj predstavljata novo obdobje v kapitalizmu, ki ga zaznamujejo povečana mobilnost delovne sile, prilagajanje potrebam potrošniškega trga, diverzificirana proizvodnja...

Spremenjena situacija na trgu delovne sile pa je nujno potrebovala na svoji strani vzgojno-izobraževalni sistem, ki je

podjetja stalno oskrboval s primernim kadrom. Zato je v 80. in 90. letih 20. stoletja prišlo do mnogih *neoliberalnih* šolskih reform, ki so aktualne tudi danes. Neoliberalne reforme težijo k temu, da bi se formalno vzgojo in izobraževanje deinstitucionaliziralo in ju opravljalo kot podjetje. To pomeni, da bi šole izobraževale tiste kadre, ki so za razvoj gospodarstva najbolj potrebni. Stalno zahtevo po prilagajanju sistema upravičujejo vodilni strokovnjaki in oblikovalci šolskih politik s tem, da so v današnjem času formalni vzgojno-izobraževalni sistemi v nevarnosti, da postanejo irelevantni za ljudi, ki živijo v hitro spremenljivem svetu.

¹ Pojem, znan po Taiichi Ōno, ki je analiziral proizvodni sistem Henryja Forda in ga pretvoril za lastno uporabo. Proizvodnja je morala biti učinkovita. V Fordu je delovna obremenitev tako

minimalna, da delavcu ni treba razmišljati. *Ohno, T.: Das Toyota-Produktionssystem, Campus/Frankfurt am Main, 1993.*

Križa družbe

»Edina stalnica je sprememba«

Neprestane spremembe so v neoliberalističnem svetu predstavljene kot ekskluzivni pojav sedanjega trenutka. A je res tako? So ljudje v katerem koli zgodovinskem obdobju razmišljali, da bodo njihovi otroci živeli prav tako kot oni sami? Prav nasprotno – za vsak zgodovinski trenutek je veljalo, da »živimo v dobi, v kateri je tempo spremembe hitrejši, kakor kadarkoli v zgodovini«². Ta retorika je in ostaja le retorika aktualne politike (Furedi 2016, 39) in predstavlja legitimacijo nenehnim reformam.

Prav spremembe so bile namreč tisti kontinuum, ki so človeštvo pripeljale do sedanjega trenutka, do sedanje družbene in gospodarske ureditve. Zato se neoliberalni oblikovalci (šolskih) politik motijo, ko današnji čas pojmujejo kot edinstveni čas sprememb.

Kaj se zgodi, ko enkrat postavimo argument o nenehno spreminjajočem se svetu v ospredje in z njim opravičujemo reforme? Sprememba postane gonilo človeštva – torej ni človek tisti, ki ustvarja zgodovino, ampak se vedno le prilagaja spremembam, ki delujejo neodvisno od človeškega delovanja. Sprememba se razume kot nekaj, kar ni pod človeškim nadzorom. Sprememba naj bi bila namreč tista, ki narekuje tempo našega življenja, politike in gospodarstva, brez človeškega vpliva.

V takem družbeno političnem kontekstu institucionalnemu izobraževanju ne preostane drugo, kot da poskusi dohajati spremembe, dohiti jih per definitionem ne more. Posledica je nestabilnost in začasnost formalnih vzgojno-izobraževalnih sistemov, ki so podvrženi stalnim spremembam v skladu z družbenimi spremembami. S tem se spremeni tudi naravnost šole, njena pričakovanja in šolske politike. Oblikovalci šolske politike trdijo, da je sedanjost praktično odcepljena od preteklosti, zato prihaja do izpodrivanja starega in ustvarjanja novih vizij, ki jih po navadi preplavijo modni pedagoški trendi in trenutno dogajanje in povpraševanje na trgu delovne sile.

Degradacija avtoritete odraslih

Neoliberalistična družba dojema avtoriteto kot antitezo svobode in sleherno sklicevanje na avtoriteto je v najprej sprejeto s sumom³. Nedvomno je imela slabitev tradicionalne avtoritete veliko pozitivnih posledic – vedno manj prostora je za arbitrarno vedenje, saj mora vsako svoje delovanje opravičiti. Na drugi strani pa smo s tem izgubili tudi varnost, kar Hannah Arendt (2006) zelo slikovito ubesedi: »Z izgubo tradicije smo izgubili nit, ki nas je varno vodila skozi ogromna prostranstva preteklosti, vendar pa je bila ta nit hkrati tudi veriga, ki je priklepala vsak naslednji rod na vnaprej določen vidik preteklosti.«

Ne gre zanemariti dejstva, da je bila tradicionalna avtoriteta globoko sovražna do sprememb. Da bi prišlo do sprememb, so morale demokratične sile izzvati avtoriteto. Pri tem pa jim ni uspelo razviti alternativ, ki bi bile skladne s sodobnim pojmovanjem svobodnega življenja. Že sama beseda *avtoriteta*

je negativno konotirana. Tako so postale vse avtoritete predmet dvoma – najprej so bili to duhovniki in kralji, v nadaljevanju pa starši in učitelji.

Avtoriteta ni atribut vedenja posameznika, ampak jo legitimirajo skupni ideali, ki nudijo niz načel za izvrševanje avtoritativnega vedenja – vrednote, tradicije in avtoriteta so tesno povezane druga z drugim. Z izgubo avtoritete se je izgubila bistvena naloga odraslih – socializacija otrok.

Socializacija v obratni smeri

Socializacija je proces, s katerim pripravimo otroke na življenje v svetu, ki je pred njimi. Gre za skupno odgovornost odraslih – tako doma kot tudi v institucionalnem izobraževanju. V 20. stoletju se je odgovornost za socializacijo otrok postopoma premestila z doma na šolo, saj je veljalo prepričanje, da posedujejo le strokovnjaki potrebne veščine za socializacijo otrok in da prej najdejo potrebne odgovore v soočenju s svetom.

Aktualno je pesimistični pogled na svet odraslih dobil širšo razsežnost. Izjave, da so odrasli uničili svet, da otrokom kradejo prihodnost, da dajejo slab vzgled na eni strani in težnja k laskanju otrokom na drugi strani, pripeljejo k *socializaciji v obratni smeri* – medgeneracijski prenos vrednot ne gre več običajno pot odrasli-otrok, ampak otrok-odrasli. Proces temelji na ideji, da otroci več vedo o določeni stvari kot njihovi starši (digitalna tehnologija, moda, glasba). Tu gre za napačno tolmačenje generacijskih vrzeli, kar se hitro interpretira kot večja kompetentnost.

Križa šole

Splošno sprejeto prepričanje je, da je z izobraževalnim sistemom nekaj zelo narobe. Če je to morda v prejšnjih časih veljalo za angloameriško področje, sedaj ugotavljamo, da je to prepričanje prisotno vsepovsod.

Če smo prej govorili o krizi družbe, je samo logično, da je tudi šolstvo v krizi, saj ne obstaja izven družbenega konteksta. Problemi družbe postanejo zelo hitro problemi šole – če prihaja do degradacije avtoritete v družbi, je posledica degradacija avtoritete učitelja oziroma šole.

Svoje doda šolska politika, ki je sprejela neoliberalistično mantra o »stalni spremembi«, tako da ni več intelektualni princip tisti, ki narekuje šolski kurikulum, ampak *sprememba per sé*.

Funkcija vzgoje in izobraževanja se začne izgubljeni, saj naj bi postalo formalno pridobljeno znanje zaradi nenehnih sprememb v starejših letih, hitro nepomembno. Zagovorniki neoliberalizma pa gredo še en korak naprej – trdijo, da bi morale šole posvečati manj pozornosti akademskim predmetom, saj znanje zaradi stalnih in hitrih sprememb naglo zastari. Institucionalno izobraževanje predmetne šole vidijo kot irelevantno in zastarelo, saj posameznikom ne more zagotoviti znanja, ki je v skladu z nenehno spreminjajočem se svetom.

Znani in preverjeni model učenja in poučevanja postaja vse bolj razvrednoten, z njim pa je na udaru tudi intelektualna vsebina izobraževanja, predvsem družboslovne vede, kot so filozofija, sociologija, literatura, psihologija in morda najbolj

² Qualifications and Curriculum Authority, A Curriculum for the Future, QCA, London 2005.

³ Nisbet, R., Twilight of Authority, Liberty Fund Inc., Indianapolis 2000.

zgodovina. Za neoliberalne oblikovalce politike je to znanje irelevantno za trenutne potrebe posameznika.

Temu nasproti so neoliberalni privrženci postavili model *vseživljenjskega* učenja. Menijo namreč, da se tisto, kar so se starši morali naučiti v formalnem izobraževanju, njihovi otroci lahko naučijo skozi življenje. Družboslovno-humanistično znanje, ki ga učenci pridobijo skozi formalno izobraževanje, ni bistveno, saj si lahko v življenju pridobijo tisto znanje, ki jih bo neposredno zanimalo.

Model vseživljenjskega učenja, ki se danes vse bolj propagira, negativno vpliva na razumevanje formalnih vzgojno-izobraževalnih sistemov. Včasih je bilo izobraževanje nasploh razumljeno nekoliko drugače kot danes. Šola je včasih veljala za kraj, kjer mlade oskrbujejo s tistim znanjem, ki jim v vsakdanjem življenju ni bilo dostopno in da bo tako pridobljeno znanje omogočilo preseči vsakdanje izkustvo posameznika in jim tako olajšalo razumevanje družbenega in naravnega sveta. Ravno to med drugim ponuja pripravljalni model učenja, ki danes vedno bolj izgublja svojo vrednost. V prihodnosti se namreč prav lahko zgodi, da bo šola kot institucija postala le ena od mnogih storitvenih institucij in ne bo več obvezna.

Danes je torej v ospredju vseživljenjski model učenja, ki deluje po principu nenehne spremembe. Vendar pa si vodilni pedagogi in oblikovalci politik kljub nenehnemu pripravljanju reform niso postavili osnovnega vprašanja: *kaj* naj potemtakem šola sploh uči? Za njih je namreč smisel učenja zgolj učiti se sposobnosti prilagajanja različnim situacijam na trgu delovne sile. Zato je z njihovega vidika relevantno za poučevanje le takšno znanje, ki je neposredno povezano s trenutnimi potrebami na trgu delovne sile in aktualno kulturno problematiko.

Prav tako pa ni jasnih meja med formalnim izobraževanjem v mladosti in vsemi drugimi oblikami izobraževanja v času odraslosti.

Problemi šole kot institucije vse bolj postajajo izenačeni z množico problemov, ki se pojavljajo v določeni družbi – to so denimo polemike o selekciji, socialnem izključevanju, slabem uspehu, ocenjevanju in standardih, bojazni asocialnega vedenja in še bi lahko naštevali.

Pri tem pa se pogosto začne pozabljati, kakšen je dejanski smisel formalne vzgoje in izobraževanja. Za vodilne pedagoge so danes veliko bolj relevantna vprašanja, kako motivirati otroke za učenje, kako standardizirati njihove dosežke, kakšna je najučinkovitejša strategija poučevanja in tako dalje. V resnici pa so to le tehnike za doseganje ciljev, ki jih ne smemo mešati z vprašanjem smisla izobraževanja.

Smisel vzgoje in izobraževanja v mladosti

Formalna in neformalna vzgoja in izobraževanje v mladosti sta procesa, s katerima ena generacija uvede naslednjo v delovanje sveta – predstavlja torej transakcijo med generacijami z namenom, da obnavlja družbo.

Šola ohranja intelektualno dediščino, kar je ključno za obnavljanje družbe in celotnega človeštva. Tukaj imajo poglobitveno vlogo odrasli, ki imajo odgovornost, da mlade vpeljejo v skupne družbene interese, namene, informacije, večšine in prakse ter jih seznanijo z zapuščino preteklosti. Če ne

poznamo preteklosti, se s prihodnostjo ne moremo spoprijeti. Nihče ni tega povedal boljše kot Cicero: »Ne vedeti, kaj se je dogajalo, preden si bil rojen, pomeni vselej ostati otrok«.

Dejstvo je, da formalno izobraževanje ni neposredno povezano s posameznikovim življenjem. Znanje, ki ga podaja učitelj, namreč temelji na intelektualni zapuščini človeštva kot celote in neposredno ni povezano z vprašanji, zanimivimi za otroka – in prav to je smisel formalne vzgoje in izobraževanja. To pomeni, da formalno znanje ni vselej uporabno in neposredno relevantno. Ena od njegovih značilnosti je prav to, da se ga ne da pridobiti z vsakdanjim izkustvom. Ta vrsta znanja je pomembna zato, ker učencem pomaga, da se dvignejo nad svojo partikularno izkustvo in pridobijo uvide v širši svet, v katerega se uvajajo.

Formalni tip vzgoje in izobraževanja temelji na predpostavki, da je učenje iz neposrednega izkustva omejeno. Svet namreč pogosto ni tak, kakršen se nam prikazuje. Zato se za njegovo pravilno interpretacijo raje zanašamo na kritično ovrednoteno teoretsko abstraktno znanje. To postavlja izobraževanje pred pomembni izziv – preteklost je potrebno kritično ovrednotiti in se učiti iz njenih napak, a hkrati iz nje potegniti družbeno koristne stvari.

Kako naprej?

Formalna vzgoja in izobraževanje v mladosti bi morala biti *konservativne narave in ločena od javnega življenja*, saj vzgoja in izobraževanje najbolje delujeta ločeno od zunanjih *političnih in družbenih pritiskov, ki se vsiljujejo v šolo*.

V trenutku, ko vzgoje in izobraževanja ne razumemo oziroma ju nehamo razumeti kot proces medgeneracijske transakcije, se hitro poveča nevarnost, da prideta pod vpliv zunanjih programov in tako smo priča *politicizaciji kurikulumov*. Vanj se uvaja različne nove *razsvetljuječe vrednote in politične cilje*.

Politične stranke poskušajo mladim celo dati legitimnost pri odločanju o pomembnih vprašanjih sedanjosti, čeprav mladi niso dobro seznanjeni z vsemi vidiki aktualnega problema.

Še več, s politiciziranjem kurikulumov politika škodi otrokom in jim preprečuje razumevanje sveta, kakršen je. Onemogoča jim, *da bi razvili lastne ideje o tem, kaj izzvati in o čem je potrebno podvomiti, saj so mladi pod vplivom politične propagande*.

Zato je nujno politiko ločiti od procesov formalne vzgoje in izobraževanja. Potrebujemo namreč pripravljalni model učenja, ki bo izpolnjeval vlogo medgeneracijske transakcije in uvedel mladostnike v družbo.

Literatura

1. Arendt, H., Med preteklostjo in prihodnostjo, slov. prevod V. Jalušič idr. Založba Krtina **2006**.
2. Furedi, F., Zapravljeno. Zakaj šola ne izobražuje več, *Založba Krtina* **2016**.
3. Kieran, E., Zgodovina pedagoške zmote, *Založba Krtina* **2009**.
4. Kodelja, Z., Šolstvo v krizi - kriza v šolstvu, *Šolski razgledi* **2017**.